

Het beleg van Wenen, 1683

De vijand aan de poort

Het beleg van Wenen in 1683 spreekt nog steeds tot de verbeelding. Volgens sommigen werd voor de poorten van de stad de opmars van de islam gestuit en het christelijke Europa gered. In werkelijkheid speelden er heel andere belangen. **Ivo van de Wijdeven** duikt in een conflict dat Europa eeuwenlang in zijn greep hield.

Het beleg van Wenen van 1683, met de troepen van de Heilige Alliantie die Wenen te hulp schieten (door Romeyn de Hooghe in de *Atlas Van der Hagen*, via Wikimedia Commons).

Europeanen associeerden de term 'conflict tussen Oost en West' lang met dreiging vanuit Rusland. Vooral de Koude Oorlog heeft in dat opzicht diepe sporen nagelaten en de Russische president Vladimir Poetin lijkt die nog eens dunnetjes over te willen doen. De angst voor Rusland stamt echter pas uit de 19de eeuw. Voordien was er een andere grote vijand in het oosten: het Ottomaanse Rijk. Meer dan vierhonderd jaar lang was niet de tsaar maar de sultan de grote boeman en stond 'de Turk' in heel Europa symbool voor terreur, tirannie en onderdrukking. Vanaf de tweede helft van de 14de eeuw waren de Ottomanen vanuit Anatolië – deel van het huidige Turkije – onstuitbaar opgerukt van oost naar west. In veldslagen zoals in 1389 op het Merelveld (nu Servië), in 1396 bij Nicopolis en in 1444 bij Varna (beide nu in Bulgarije) werden de Europeanen keer op keer verslagen. Groot was de ontzetting in heel Europa toen in 1453 Constantinopel, eens de trotse hoofdstad van het Byzantijnse Rijk, in Ottomaanse handen viel.

Vanaf dat moment was er een vrijwel permanente druk uit het oosten. Het koninkrijk Hongarije vormde in eerste instantie de belangrijkste verdedigingslinie, maar in 1521 veroverde sultan Süleyman I de onneembaar geachte vestingstad Belgrado – de sleutel tot overheersing van de Balkan. In 1526 werd de Hongaarse koning verpletterend verslagen bij Mohács en viel Boedapest in Ottomaanse handen. Nu strekte hun rijk zich uit van de Eufraat tot de Donau en richtte Süleyman zijn vizier op Wenen.

Suleyman wil erkenning als 'Kayser-i Rûm'

Wenen was speciaal voor de sultan: als thuisbasis van het huis Habsburg van keizer Karel V was het een van de belangrijkste steden van het Heilige Roomse Rijk, dat in naam de voortzetting was van het West-Romeinse Rijk. Volgens de Europeanen was dit het enige rechtmatige 'Romeinse' rijk na de val van het Oost-Romeinse Rijk, zoals het Byzantijnse Rijk ook wel werd betiteld. De Ottomaanse sultans meenden juist dat zij door de verovering van Constantinopel aanspraak konden maken op de titel Kayser-i Rûm (keizer van Rome). Sultan Süleyman beschouwde keizer Karel V in deze strijd dan ook als zijn grootste opponent en de verovering van Wenen moest voor eens en voor altijd uitmaken dat hij gelijk had. Behalve internationaal prestige had hij militaire motieven: dit oostelijke bastion van het christelijke Westen moest de buitenste steunpilaar van het Ottomaanse Rijk worden, het 'slot op de deur' van het Europese grondgebied dat Süleyman en zijn voorgangers hadden veroverd.

Ambities om verder te gaan dan Wenen waren er niet en verovering van geheel christelijk Europa zou ook een illusie zijn geweest: de Ottomaanse bevoorradingslijnen naar Wenen waren al ontzettend lang. Om er te komen moesten de legers vanuit Constantinopel meer dan 1500 kilometer door onherbergzaam gebied afleggen. Religieuze motieven speelden niet zo'n grote rol maar figureerden wel prominent in propagandateksten. Zowel Habsburgers als Ot-

De door de Turkse genie ondermijnde Weense burcht (door Romeyn de Hooghe in de *Atlas Van der Hagen*, via Wikimedia Commons).

tomanen schilderden elkaar af als ongelovige barbaren die te vuur en te zwaard bestreden moesten worden. Het lukte de sultan niet in 1529. Na een beleg van welgeteld een maand moest Süleyman de strijd staken vanwege de invallende winter.

Stofwolken aan de horizon in 1683

Het Ottomaanse en het Habsburgse Rijk kwamen militair en politiek gesproken lijnrecht tegenover elkaar te staan. Süleyman probeerde tot zijn dood in 1566 nog vier keer tevergeefs tot Wenen te komen. Daarna was er sprake van vrijwel permanente vijandelijkheden, bij tijd en wijle opflakkerend tot een echte oorlog. In een poging de ander af te schrikken begonnen beide partijen afschuwelijke wreedheden: krijgsgevangenen en onderdanen van de vijand werden soms onthoofd, gespietst en/of gevild.

Het grensgebied tussen de twee rijken, een strook van het westen van Hongarije tot aan de Adriatische kust, werd volgebouwd met moderne fortificaties. Het Ottomaanse leger was meestal in het offensief. En hoewel het beter georganiseerd was dan de Habsburgse strijdkrachten, verzandden veldtochten vaak in langdurige belegeringen.

Het Ottomaanse leger was eind 17de eeuw nog steeds gevreesd, maar wel verouderd. Het bleef echter geloven in de eigen superioriteit. In 1683 achtten sultan Mehmet IV en zijn belangrijkste adviseur, grootvizier Kara Mustafa, de tijd rijp voor een nieuwe grootschalige

De Ottomaanse aanvoerder Kara Mustafa (Wikimedia Commons).

aanval op Wenen. Onder leiding van de grootvizier trok een leger van naar schatting 150.000 militairen op naar het noorden. De eindbestemming werd angstvallig geheimgehouden. Kara Mustafa liet Győr, de laatste Habsburgse vestingstad voor Wenen, links liggen en rukte op door ondoordringbaar geachte, maar door de zomerhitte drooggevallede moerassen.

De Habsburgers mobiliseerden 32.000 soldaten, maar hadden geen idee van het doel van de Ottomaanse opmars. Op 7 juli 1683 maakten grote stofwolken aan de horizon duidelijk dat het Wenen zelf was.

Katten en ratten werden gegeten

Tataarse ruiters – naast de janitsaren de meest gevreesde eenheden van het Ottomaanse leger – plunderden omliggende dorpen. Keizer Leopold I vluchtte en duizenden inwoners volgden zijn voorbeeld. Zo'n 15.000 garnizoenssoldaten moesten de stad verdedigen. Er bleek nog een week respijt tot de aankomst van het Ottomaanse leger, tijd die werd gebruikt om in allerijl de verwaarloosde vestingwerken van de stad op te kalefateren.

Na de omsingeling van de stad sloeg de grootvizier zijn tentenkamp precies op voor de zwakke plek in de verdediging: de muren bij de keizerlijke Hofburg. Mannen van de Ottomaanse genie groeven loopgraven naar en tunnels onder de bolwerken en het ravelijn (verdedigbaar eilandje in de vestinggracht). Talloze mijnen werden tot ontploffing gebracht en de janitsaren bestormden keer op keer de brokstukken. Tergend langzaam, maar doelbewust naderden de

Ottomanen de stad zelf. Het Weense garnizoen leed zware verliezen – vooral ziekte en honger eisten hun tol, zelfs katten en ratten werden gegeten – terwijl de grootvizier over welhaast onbepaalde reserves aan mankracht leek te beschikken. Begin september was het nog slechts een kwestie van dagen voordat de Ottomanen door de muren van de stad zouden breken. Kara Mustafa zweeptte zijn mannen op.

De blunder van Kara Mustafa

Heel christelijk Europa leefde mee met de Weners. Protestanten en katholieken hadden elkaar eerder fel bestreden, maar maakten zich nu samen grote zorgen. Militair stonden de Habsburgers er echter alleen voor. De Franse koning Lodewijk XIV, een geopolitieke rivaal van keizer Leopold I, hanteerde zelfs het adagium 'de vijand van mijn vijand is mijn vriend' en werd daarom in pamfletten beschimpt als 'de christelijkste Turk'.

De zuidelijke vorstendommen van het Heilige Roomse Rijk vreesden na Wenen als volgende aan de beurt te zijn en schoten samen met het Pools-Litouws Gemenebest te hulp. Paus Innocentius XI nam de kosten van deze 'Heilige Oorlog' op zich. Een leger van zo'n 42.000 man, waarvan bijna de helft bestond uit Polen, verscheen op 11 september 1683 op de heuvels ten westen van Wenen.

Nu kwam aan het licht dat de Ottomaanse aanvoerder een cardinale fout had gemaakt: hij was zo gefocust op de stad dat hij had verzuimd zijn achterhoede te bewaken. Toen de Poolse ruiterij de heuvel af kwam, kon die zo doorstoten naar de tent van Kara

Mustafa. Nu was het zijn beurt om te vluchten.

De Ottomaanse belegeringsmacht volgde in zijn voetspoor. Wenen was op het nippertje ontzet! Kara Mustafa overleefde zijn blunder niet. De grootvizier kreeg de schuld van het mislukken van de veldtocht. Terug op Ottomaans grondgebied werd hij in Belgrado in opdracht van de sultan gewurgd. Zijn hoofd werd naar Constantinoel gestuurd. De Polen plunderden ondertussen een week lang zijn achtergelaten tentenkamp.

Comeback 21ste eeuw

Het jaar 1683 werd een keerpunt. In de roes van de overwinning ontstond op instigatie van de paus de Heilige Liga, een monsterverbond van het Heilige Roomse Rijk, het Pools-Litouws Gemenebest, de Republiek Venetië en op een later moment zelfs het tsaardom Rusland. Afzonderlijk hadden zij eeuwenlang weinig succes geboekt tegen de Ottomanen, maar nu hoopten zij hen met vereende krachten terug te dringen en Boedapest, Belgrado en – uiteindelijk – Constantinoel terug te veroveren.

De Habsburgers namen het voortouw in wat

De verovering van de Turkse standaard (door Romeyn de Hooghe in de *Atlas Hager Hagener*, via Wikimedia Commons).

Na het ontzet van Wenen plunderden christelijke troepen de Turkse kampementen. De schilder Vince Melka (1834-1911) wilde liever benadrukken dat de daar achtergelaten vrouwen en kinderen nu de zegeningen van het christendom konden gaan genieten. Op dit zoete tafereel beeldde hij het zojuist verlaten legerkamp af tijdens een bezoek van Leopold Karl Graf von Kollonitsch, de bisschop van Wiener Neustadt.

later de Grote Turkse Oorlog ging heten. Toen de inkt van de vredesverdragen van Karlowitz (1699) en Passarowitz (1718) droog was, waren de Ottomanen teruggedrongen tot op de Balkan. Boedapest en Belgrado waren heroverd. Constantinopel bleef ver buiten bereik, maar de acute (psychologische) dreiging van Ottomaanse overheersing van Centraal-Europa was voorgoed verdwenen. Op de Balkan zetten de Habsburgers en de Ottomanen hun strijd om de macht nog twee eeuwen voort, totdat beider rijken in de Eerste Wereldoorlog roemloos ten onder gingen. Hoewel de Russen toen allang het stokje hadden overgenomen als grote oostelijke dreiging, heeft 'De Turk' in de 21ste eeuw een come-

back gemaakt in het Europese gedachtegoed. Het beleg van Wenen figureert weer in polemieken waarin sprake is van een eeuwige strijd tussen Oost en West of – preciezer – islam en christendom. Frits Bolkestein zei ooit dat 'het ontzet van Wenen tevergeefs zou zijn geweest' wanneer Turkije zou toetreden tot de Europese Unie, maar inmiddels spreken sommigen al van een nieuwe fase in een oude oorlog.

Het klopt dat de strijdende partijen meer dan vierhonderd jaar een diepe haat koesterden en gruwelijke wredeheden begingen, aangewakkerd door religieuze propaganda. Die duistere geschiedenis nu gebruiken om opnieuw verdeeldheid te zaaien, is levensgevaarlijk.

Ivo van de Wijdeven is historicus en politiek analist. Hij schreef onder andere *De rafelranden van Europa* (Unieboek/Spectrum, 2016).

VERDER LEZEN

► **Andrew Wheatcroft**, *The Enemy at the Gate. Habsburgs, Ottomans and the Battle for Europe*, Random House, 2008